УДК [343.211] (477)

Панчак Оксана Григорівна –
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Oksana H. Panchak –
candidate of juridical sciences,
assistant professor of the department of
criminal law and criminology of
Ivan Franko National University of Lviv
(1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine)

Закономірності розвитку кримінального закону та права України

На підставі аналізу всіх законів про внесення змін до Кримінального кодексу України, самих цих змін, а також пояснювальних записок та експертних висновків на відповідні законопроекти, виділено закономірності розвитку кримінального закону та права України, виокремлено ті явища, які впливають на цей процес. З урахуванням виведених закономірностей зроблено висновки прогностичного характеру щодо напрямків подальшого розвитку кримінального закону та права України.

Ключові слова: *кримінальний закон, кримінальне право, закономірності розвитку кримінального права та закону, недоліки Кримінального кодексу України, пояснювальна записка до законопроекту, експертні висновки на законопроект.*

На основании анализа всех законов о внесении изменений в Уголовный кодекс Украины, самих этих изменений, а также пояснительных записок и экспертных выводов на соответствующие законопроекты, выделены закономерности развития уголовного закона и права Украины, обособлены явления, влияющие на этот процесс. С учетом выведенных закономерностей сделаны выводы прогностического характера касательно направлений дальнейшего развития уголовного закона и права Украины.

Ключевые слова: *уголовный закон, уголовное право, закономерности развития уголовного права и закона, недостатки Уголовного кодекса Украины, пояснительная записка к законопроекту, экспертные выводы на законопроект.*

O.H. Panchak Regularities of the Development of the Criminal Code and Law of Ukraine

Following the analysis of all (one hundred forty-nine) laws on inserting amendments to the Criminal Code of Ukraine, amendments, relevant draft laws as well as explanatory notes and expert opinions of those draft laws, the regularities in the development of the Criminal Code and law of Ukraine are highlighted in the article. The phenomena that influence on this process are pointed out, namely: absence of any concept, program or clear guidelines for the development of the Criminal Code and law of Ukraine; the influence of international law and institutions; influence of politics; strengthening of criminal responsibility (only 8,4 % of the general number of laws on amending the Criminal Code of Ukraine have humanized criminal legislation); demolishing of the criminal law principles; infringing of the systemic nature of the Criminal Code of Ukraine; influence of the criminal law science on the conclusions which are not often taken into account; appearance of new social relations and change of existing ones; generation of legislative drawbacks and their correction, bringing provisions of the Criminal Code of Ukraine into conformity with the terminology of the regulatory legislation; a great hurry in inserting these amendments. Taking into account the above regularities the author draws conclusions of a forecast nature about the ways of future development of the Criminal Code and law of Ukraine. Specifically, it is ascertained that the distinguished circumstances determining and influencing on the

development of the Criminal Code of Ukraine will not disappear and will determine the number and nature of amendments made to the Criminal Code of Ukraine. The author considers adoption of the new Criminal Code of Ukraine more reasonable than amending the valid one because of serious infringement of the system characteristics of amending the effective Criminal Code of Ukraine. But it is of great importance, with this in view, to identify the general strategy, the concept of the development of the criminal law of Ukraine, namely: either it should be based on the approaches traditional for the national criminal law, Code and practice, or a new system should be constructed in accordance with the European standards. The criminal law science must play a crucial role in this process.

Keywords: *Criminal Code, criminal law, regularities of the development of the Criminal Code and law, drawbacks of the Criminal Code of Ukraine, explanatory notes to a draft law, expert opinion of draft law.*

Постановка проблеми. Чи не найголовнішим завданням будь-якої науки є прогноз подальшого розвитку досліджуваного нею предмета. Для того щоб зреалізувати це завдання, сучасна наука вивчає свій предмет у динаміці, адже тільки дослідивши певний предмет від його зародження і до тепер, можна вивести певні закономірності його існування, а відтак робити певні прогнози щодо його розвитку.

Кримінальний закон та право, які є предметом дослідження кримінально-правової науки, не є статичними, а завжди перебувають у розвитку. Цей розвиток може бути еволюційним або революційним, прогресивним чи регресивним, проте є постійним.

Як відомо, терміном "кримінальне право" позначають такі поняття: відповідну галузь права, галузь законодавства, науку та навчальну дисципліну. Зрозуміло, що кожне із названих явищ, будучи відносно самостійним, з одного боку, проходить свій особистий розвиток, однак, з іншого боку, через тісний взаємозв'язок їх усіх цей процес є спільним, розвиток кожного із названих явищ обумовлює розвиток інших, і, насамперед, саме кримінального права як галузі права. Адже останнє є змістом кримінального права як галузі законодавства і предметом дослідження кримінального права як науки та навчальної дисципліни. Окрім названих, на розвиток кримінального права впливає і його обумовлює розвиток й інших явищ, оскільки воно не існує ізольовано, а є елементом різних систем та підсистем. Це як правові явища (інші галузі права), так і неправові (суспільні відносини, практика, політика (внутрішня та зовнішня) тощо).

Охопити всі названі взаємовпливи для того, щоб прослідкувати розвиток кримінального права як галузі права, напевно завдання нездійснене. У кримінально-правовій науці окремі із них досліджуються, однак в основному лише стосовно відокремлених інститутів, норм чи відповідних форм їх вираження. А тому такі дослідження дозволяють робити прогнози лише щодо розвитку окремих структурних елементів кримінального права чи закону, однак не допомагають виділити загальні закономірності розвитку кримінального закону та права України, а також спрогнозувати їх розвиток у майбутньому.

Тому спробуємо прослідкувати розвиток кримінального права України як галузі права загалом через розвиток кримінального права - галузі українського законодавства за останні неповних 15 років. Оскільки кримінальне законодавство України становить єдиний кодифікований акт – Кримінальний кодекс України (далі – КК України), а його розвиток є історією внесення змін до нього, то, відповідно, проаналізувавши ці зміни, виділимо закономірності розвитку КК України впродовж вказаного періоду, прослідкуємо вплив на цей процес не лише правових, але й неправових явищ, і на основі цього зробимо деякі прогнози на майбутнє щодо розвитку кримінального закону та права України. Наведене і є **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу. КК незалежної України був прийнятий 5 квітня 2001 р., а вже перші зміни були внесені через 4,5 місяці з моменту набрання ним чинності. Всього з часу набрання чинності і до 1 липня 2015 р. КК України 2001 р. піддавався змінам 149 разів.

Аналіз законів, якими вносилися зміни до КК України, самих цих змін, а також пояснювальних записок до законопроектів, висновків Головного науково-експертного управління, зауважень Головного юридичного управління, висновків комітетів (далі – експертні

висновки), дозволяє виділити наступні закономірності розвитку кримінального закону України, що відповідно впливають і на розвиток кримінального права як галузі права:

1. Звертає на себе увагу відсутність будь-якої концепції, програми чи принаймні чітких орієнтирів розвитку кримінального закону та права України. Це підтверджується тим, що, по-перше, незважаючи на декларування впровадження гуманістичних тенденцій в праві, лише 12 разів (8,4 % від загальної кількості законів про внесення змін) внесення змін до КК справді полягало у гуманізації кримінального законодавства (пом'якшенні кримінальної відповідальності, усуненні надмірної криміналізації чи іншому поліпшенні становища особи). Всі інші зміни становили собою навпаки криміналізацію, суттєве (в рази) збільшення розмірів покарань, погіршення становища особи.

По-друге, про відсутність єдиної концепції змін свідчить їх безсистемність (у змістовному плані). Так, КК України є системою, яка складається із систем нижчого порядку, які, своєю чергою, складаються із елементів, що також є системами. Як відомо, всі елементи системи є взаємопов'язаними та здійснюють вплив один на одного. А тому, не можна міняти один із елементів системи, при цьому не враховуючи його зв'язків із іншими елементами. Проте законодавець часто так робить: міняючи одну статтю чи частину статті, не враховує інших статей чи частин статей, які функціонально пов'язані з першими. А це має наслідком наступні дискусії серед науковців: чи такі випадки є прикладом законодавчого недогляду чи останній переслідував мету – змінити саму систему. Окрім того система кримінального права і закону базується на певних принципах, які і забезпечують цю системність. Проте такі принципи також часто порушуються через внесення змін до КК України, про що детальніше піде мова далі.

Можна було би заперечити, що таким орієнтиром змін національного кримінального закону та права є міжнародні стандарти, які вже довгий час впроваджуються (імплементуються) в КК України. Однак аналіз показав, що таке впровадження здійснюється безсистемно. Окрім того, на прикладі корупційних злочинів, можна побачити, що внесені до них численні зміни, останні з яких – з періодичністю в декілька місяців, не відповідають одній концепції. Адже одні і ті ж елементи статей КК України одним законом піддаються змінам в одному напрямку, а іншим, прийнятим через незначний проміжок часу, – в інакшому (інколи протилежному) напрямку. І при цьому кожна із таких змін обґрунтовується необхідністю приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних договорів чи рекомендацій (наприклад, Закони України № 4025-VI від 15.11.2011 р.; № 1261-VII від 13.05.2014 р.; № 198-VIII від 12.02.2015 р. і т.д.). Також, як приклад, можна навести виключення із КК України з метою імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції статті, що встановлювала кримінальну відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, та доповнення через рік КК України аналогічною статтею. І перелік таких прикладів можна продовжувати.

2. Вплив міжнародного права та інституцій. Починаючи від найперших змін до КК України майже у кожній пояснювальній записці до законопроекту як основний аргумент на користь самої необхідності внесення відповідних змін до КК України та суті таких змін, вказують на приведення національного законодавства у відповідність до міжнародного (його імплементації), на виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань чи рекомендацій міжнародних експертів. Однак, видається, що в непоодиноких випадках творці законопроектів просто "прикриваються" такими фразами для забезпечення "прохідності" відповідних змін. Такий висновок можна зробити, враховуючи наступне: неодноразово вносились зміни в одні і ті ж статті КК України під гаслом приведення їх у відповідність до міжнародних конвенцій, які інколи призводили до відмінних, навіть зовсім протилежних, результатів, приклади чого вже наводилися вище. Хоча очевидним є те, що одночасно відповідати положенням того ж міжнародного договору різні редакції одного і того ж законодавчого припису не можуть. Більше того, мав місце випадок, коли відповіді зміни на приведення кримінального закону у відповідність до міжнародного права були прийняті (Закон України від 11.06.2009 р. № 1508-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

відповідальності за корупційні правопорушення"), а потім до набрання ними чинності скасовані без жодних пояснень (принаймні на офіційному сайті ВРУ жодного супровідного документа проекту закону, яким скасовано вказаний вище закон, а також експертних висновків на нього немає). А через декілька років ті ж самі зміни, правда дещо в іншій редакції, але також на приведення національного законодавства у відповідність до міжнародного, таки були ще раз прийняті і набрали чинності. Або ще низка прикладів: ратифікація міжнародної конвенції вимагає криміналізації низки діянь, однак законом про внесення змін до КК України криміналізується лише частина із цих діянь, без жодних обґрунтувань (див., наприклад, Висновок Головного науково-експертного управління від 06.06.2012 р. на проект Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів" [1]; Зауваження Головного юридичного управління від 17.04.2013 р. до проекту Закону України "Про внесення зміни до статті 263-1 КК України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності" [3]); згідно міжнародних рекомендацій щодо застосування такого виду покарання, як штраф, передбачено враховувати можливість заміни ув'язнення, де це можливо, штрафом [7], а наш законодавець передбачив зворотну можливість – можливість заміни штрафу позбавленням волі (ч. 5 ст. 53 КК України).

Очевидно, що виконання своїх міжнародних зобов'язань є обов'язком держави, однак часто зміни до КК України, спрямовані на це, вносяться без урахування особливостей національної правової системи, порушують системність цього закону. Так, у висновках Головного науково-експертного управління на відповідні законопроекти часто вказується, що імплементація міжнародних договорів не передбачає і не вимагає від держави-реципієнта дослівного відтворення тексту міжнародного договору у своєму нормативно-правовому акті. Вказується також і на те, що інколи навіть попередні редакції КК України не текстуально, проте змістовно відповідають положенням міжнародних документів, а пропоновані зміни потребують суттєвих доопрацювань. Проте це не стримувало законодавця від прийняття відповідних змін.

3. Кримінальний закон, право та політика. Говорячи про вплив політики на розвиток кримінального закону, а відтак і галузі кримінального права, під "політикою" будемо розуміти інтереси пануючої еліти, тобто влади, які впроваджуються у кримінальне право та ставляться під його охорону. Вплив політики на КК України та галузь кримінального права, як убачається, проявляється за декількома напрямками: по-перше, як кількість, так і зміст змін, що вносяться до КК України, тісно пов'язані з політичними процесами, що відбуваються в країні, та з владними інтересами. Найпоказовішими є зміни, що вносяться у виборчі злочини перед кожними виборами чи відразу після них, та зміни, що мали місце за 2014 р., спрямовані на захист держави від людини, та за 2015 р. Практично всі зміни, які були внесені до КК України впродовж 2014 р. (25-ма законами) та за 2015 р., були політично зумовленими. Причому такі зміни тексту найсуворішого закону часто не враховують ані систему самого КК України, ані теорії кримінального права, ані експертних висновків на сам законопроект; по-друге, імплементація міжнародного права в КК України також є відображенням політичних процесів, що відбуваються в країні. Адже саме відповідна зовнішня політика держави зумовлює імплементацію відповідних міжнародних документів та реакцію на вимоги відповідних міжнародних інституцій; по-третє, оскільки злочином є лише суспільно небезпечне діяння, то саме інтереси влади визначають цю ознаку: те діяння, яке здійснюється всупереч цим інтересам, визнається суспільно небезпечним, а те, яке згідно інтересів, – суспільно корисним. Тобто, події 2013-2015 років показали, що одні і ті ж чи дуже схожі зміни до КК України можуть оцінюватися діаметрально по-різному, зважаючи на те, які політичні сили при владі, а одні і ті ж статті КК України можуть використовуватися і відповідно сприйматися і як механізм політичної розправи з "неугодними", і як механізм захисту

держави (і суспільства) від тих, хто вчиняв вказані розправи (наприклад, останні зміни до ст.ст. 364 і 365 КК України). Окрім того, зважаючи на неоднорідність суспільства, на різні оцінки одних і тих же історичних подій різними частинами українського суспільства, окремі злочинні діяння, якими КК України був доповнений 2014 р. (наприклад, ч.ч. 2 і 3 ст. 297, 436[1] (у двох редакціях) КК України), частиною суспільства будуть оцінюватися не як суспільно небезпечні, а як суспільно корисні діяння, а відповідні зміни можуть стати підставою для збурення суспільства та для політичної розправи; по-четверте, не зважаючи на цілі кримінального права і закону, на мету покарання та його призначення, на принципи публічних галузей права, якою є і кримінальне право, в останні роки зміни до КК України ставлять перед кримінальним правом інші цілі: КК України перетворився на засіб наповнення бюджету країни, що навіть не приховується, адже на це прямо вказується в Пояснювальних записках до відповідних законопроектів (наприклад, це супровідні документи до Законів України № 4025-VI від 15.11.2011 р.; № 4837-VI від 24.05.2012 р.; № 4838-VI від 24.05.2012 р.; № 63-VIII від 25.12.2014 р.).

4. Посилення кримінальної відповідальності. Незважаючи на загальні гуманістичні тенденції, як вже вказувалося, лише 8,4 % від усіх законів, якими були внесені зміни до КК України, призвели до пом'якшення кримінальної відповідальності особи чи декриміналізації, а практично всі решта (за винятком тих, які вносили суто редакційні правки до КК України, приводили його термінологію у відповідність до термінології регулятивного законодавства) – навпаки – до криміналізації, посилення кримінальної відповідальності чи іншого погіршення становища особи. Більше того, непоодинокими є випадки, коли відразу за законом про гуманізацію кримінальної відповідальності "гуманізовані" статті КК України знов піддавались змінам, проте вже в напрямку посилення відповідальності (наприклад, це зміни, внесені Законами України № 270-VI від 15.04.2008 р. і № 1452-VI від 04.06.2009 р.; № 270-VI від 15.04.2008 р. і № 1449-VI від 04.06.2009 р.; № 270-VI від 15.04.2008 р. і № 2518-VI від 09.09.2010 р.; № 270-VI від 15.04.2008 р. і № 3826-VI від 06.10.2011 р.; № 4025-VI від 15.11.2011 р. і № 1261-VII від 13.05.2014 р.; № 746-VII від 21.02.2014 р. і № 290-VIII від 07.04.2015 р.; № 1261-VII від 13.05.2014 р. і № 198-VIII від 12.02.2015 р.). 52 Законами (35 %) були внесені зміни до санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК України у сторону їх посилення. При чому в пояснювальних записках творці законопроектів обґрунтовували посилення кримінальної відповідальності необхідністю "підвищення ефективності боротьби із відповідними злочинами", "запобігання їм", "забезпечення реалізації превентивної функції кримінальної відповідальності", "досягнення ефективної протидії злочинності шляхом посилення відповідальності", "забезпечення невідворотності покарання" і т.п. І при цьому окрім простої констатації такої необхідності жодних ані статистичних, ані наукових досліджень, ані аналізу практики застосування відповідних норм на підтвердження такої необхідності не проводилось і не наводилось, а окремі із змін були продиктовані виключно політичними інтересами (наприклад, за викрадення чи приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців, за незаконне знищення чи псування виборчої скриньки з бюлетенями передбачене безальтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 7 років (ч. 3 ст. 158 КК України) (як у ч. 4 (!) ст. 185 КК України)). Хоча представники класичної школи кримінального права, яка лягла в основу сучасного кримінального права України та в основу сучасної теорії кримінального права, вже давно довели, що більше превентивне значення має не суворість відповідальності і покарання, а його невідворотність (розробники законопроектів часто ототожнюють ці два поняття – суворості і невідворотності покарання); що метою покарання є не відплата засудженому, а попередження вчинення ним нового злочину. Окрім того, низка адміністративних правопорушень була переведена "в ранг" злочину, без обґрунтування неефективності адміністративної відповідальності, та доцільності криміналізації відповідних діянь (наприклад, Законами України № 5065-VI від 05.07.2012 р.; № 221-VII від 18.04.2013 р.).

5. Принципи кримінального права. Зміни до КК України поступово та стабільно руйнують ту базу, на якій стоїть сучасне кримінальне право і кримінальний закон України. При чому такі зміни, які торкаються принципів галузі, повинні би бути системними, послідовними, полягати у перебудові усієї системи. Проте ті, які вносяться, лише точково її руйнують. Так, насамперед, це стосується публічних засад кримінального права, які були "підірвані" змінами до ст. 53 КК України (щодо співмірності розміру призначеного покарання у виді штрафу та розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу), та змінами до ст. 65, 75 КК України (щодо можливості узгодження сторонами покарання та звільнення від його відбування). По-друге, як вже вище було показано, більшість змін не відповідають принципу гуманізму, економії кримінально-правової репресії. Так, найбільш показовим прикладом є зміни, внесені Законом України № 1698-VII від 14.10.2014 р., згідно яких до особи за вчинення корупційного злочину може бути застосований лише один кримінально-правовий наслідок – реальне відбування суворого покарання, навіть без можливості дострокового зняття судимості. По-третє, останній із наведених прикладів і відповідні зміни також порушили принцип рівності всіх перед законом, оскільки був встановлений виняток із застосування фактично усіх кримінально-правових наслідків щодо осіб, які вчинили корупційні злочини, без належного на це обґрунтування. Більше того, такі зміни були внесені і до ст. 69 КК України, яка вже була предметом розгляду в Конституційному Суді України щодо встановлених в ній обмежень, які були визнані неконституційними. По-четверте, щодо принципів індивідуальної (персональної) відповідальності та відповідальності лише за наявності вини, то такі, вважаю, були порушені змінами, внесеними Законом України № 314-VII від 23.05.2013 р., якими у КК України передбачено за вчинення фізичною особою злочину одночасне застосування до неї покарання, а до юридичної особи, від імені і в інтересах якої вона діяла, – заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. По-п'яте, принцип індивідуалізації покарання – найсуттєвіше порушення, це зміни від 16.09.2014 р. до ст. 55 КК України, якими передбачено імперативне правило для суду щодо призначення додаткового абсолютно визначеного покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на 5 років, не зважаючи на ступінь тяжкості вчиненого злочину та особу винного; масове виключення із санкцій усіх альтернативних штрафу покарань і конструювання безальтернативних санкцій (Закон України № 4025-VI від 15.11.2011 р.). Наступне, окремі зміни до КК України порушують принцип правової визначеності, який забезпечується ясністю і недвозначністю правового припису (наприклад, зміни до військових злочинів через невизначеність моменту закінчення особливого періоду; розширення поняття неправомірної вигоди, яке повністю розмило його межі, тощо). Очевидно, що такі порушення позначаться на правильності та одноманітності застосування КК України на практиці. Також, можна стверджувати, що останніми змінами до ст. 368² КК України було "узаконено" презумпцію винуватості у кримінальному праві і т.д.

6. Системність КК України. Як відомо, КК України є системою, яка складається із систем нижчого порядку і одночасно є елементом законодавства України як системи. Очевидно, що їх розвиток повинен відбуватися із урахуванням відповідних системних властивостей та взаємозв'язків складових елементів системи, тобто зміна будь-якого із елементів системи повинна враховувати її зв'язки з іншими елементами цієї ж системи, з якими вони є пов'язаними. В останні роки прослідковується тенденція внесення змін не лише в окремі статті КК України, а відразу до низки його статей, разом із внесенням змін і у відповідні статті Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та регулятивне законодавство. Однак все ж більшість змін до КК України не враховують системних зв'язків в межах КК України та його із іншими елементами системи законодавства України. На підтвердження цього можна процитувати авторів Зауваження Головного юридичного управління від 03.11.2011 р. до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності та службової діяльності)": "Ідеологія

законопроекту та спосіб її нормативного втілення руйнують засадничі принципи вітчизняної кримінально-правової доктрини, ... призведе до порушення збалансованості, усталеності та системності регулювання" [2]. Однак такі серйозні застереження жодним чином не запобігли прийняттю відповідних змін до КК України. Прикладами безсистемних змін є: по-перше, порушує системність КК України невідповідність законодавчих новел принципам кримінального права, про що вже йшлося вище; по-друге, доповнення КК України новими статтями чи внесення змін у існуючі створює невиправдану конкуренцію із іншими нормами чи й колізії, в тому числі між положеннями Загальної та Особливої частини КК України (наприклад, ст. 59 та ч. 1 ст. 436[1] КК України (передбачає покарання у виді конфіскації майна за некорисливий злочин середньої тяжкості проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку); ч.ч. 2 і 3 ст. 297 КК, які передбачають різну відповідальність за одне і те ж; зміни Законом від 14.10.2014 р. у п. 1 примітки до ст. 209 КК із збереженням у ч. 1 цієї ж статті формулювання, що відповідне майно повинне бути одержане; передбачення можливості заміни найлегшого за видом покарання одним із найтяжчих (ч. 5 ст. 53 КК); передбачення можливості призначення найлегшого за видом покарання (штрафу) за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, без внесення змін у систему покарань; ч. 5 ст. 212 (детальніше буде далі); передбачення у ч. 1 ст. 306 КК покарання у виді позбавлення волі строком від 7 до 20 років, при максимумі у 15 років, визначеному ч. 2 ст. 63 КК, тощо); по-третє, зміни у статті Особливої частини не враховують положень Загальної частини КК України. Так, протягом останніх років прослідковується стійка тенденція до суттєвого збільшення розмірів штрафів, які передбачені у санкціях статей (частин статей) Особливої частини КК України. Паралельно із цим збільшуються розміри адміністративних штрафів у санкціях статей КУпАП (наприклад, Законами України № 586-VI від 24.09.2008 р.; № 1449-VI від 04.06.2009 р.; № 1827-VI від 21.01.2010 р.; № 2742-VI від 02.12.2010 р.; № 3826-VI від 06.10.2011 р.; № 4837-VI від 24.05.2012 р.), при чому такі розміри значно перевищують нижню межу штрафу як виду покарання, що передбачена в ч. 2 ст. 53 КК України, що порушує системні зв'язки як між Загальною та Особливою частинами КК України, так і між КК України та КУпАП. Однак нижня межа штрафу як виду покарання, встановлена в ч. 2 ст. 53 КК України в розмірі 30 н.м.д.г, залишається незмінною. Ще як приклад можна навести передбачення за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою юридичної особи приватного права (ст. 368-3 КК) та особою, яка надає публічні послуги, (ст. 368-4 КК) покарання у виді виправних робіт (Законом України № 1261-VII від 13.05.2014 р.), яке, відповідно до ч. 1 ст. 57 КК відбувається за місцем праці засудженого, що, очевидно, не буде сприяти запобіганню вчиненню цими особами відповідних злочинів після засудження; по-четверте, диспозиції та санкції окремих статей зазнають змін без урахування тих статей, що містять суміжні склади злочинів, конкуруючі норми, передбачають схожі за характером та ступенем суспільної небезпеки чи за ступенем тяжкості злочини тощо, що, в кращому випадку, призводить до прийняття через деякий час нового закону про внесення відповідних змін до цих інших статей чи текст закону залишається без таких змін і породжує нові наукові дискусії та проблеми у правозастосуванні (наприклад, зміни ст. 157 Законом від 23.02.2006 р. без урахування наявності ст. 160 (до останніх змін); зміни ст. 368[2] Законом від 12.02.2015 р. без урахування ст. 209; передбачення кримінальної відповідальності за здійснення професійної діяльності у стані сп'яніння лише на повітряному транспорті (ст. 276[1] КК); зміни Законом України від 15.11.2011 р. до санкцій ст. 212, коли аналогічні зміни до санкцій ст. 212[1] були внесені лише Законом України від 28.12.2014 р. тощо); по-п'яте, КК України стало доповнюється наслідками, які за своєю природою, метою, підставами застосування не є кримінально-правовими (спеціальна конфіскація, конфіскація знарядь вчинення злочину, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб), і це створює невідповідності як із принципами кримінального права, так і з іншими кримінально-правовими інститутами.

7. Вплив кримінально-правової науки на розвиток КК України. Хоча предметом дослідження сучасної науки кримінального права України не часто виступає кримінальне

право як галузь права, однак проблемам коментування тексту КК України, а також його вдосконаленню приділяється значна увага. Проте аналіз змін, що вносились до КК України, а також пояснювальних записок та експертних висновків на законопроекти, дає можливість зробити висновок, що наука кримінального права не завжди враховується у цьому процесі. При чому найбільше прикладів відходів від засадничих положень науки кримінального права мали місце саме за останні 2 роки, коли зміст внесених змін до КК України визначала не наукова обґрунтованість, а політична доцільність. А тому, можна констатувати, що хоча наука кримінального права і здійснює прогностичну функцію, проте часто наукові напрацювання і пропозиції не визначають, не направляють розвиток кримінального закону і не враховуються у цьому процесі, а навпаки – навіть недолугі зміни до КК України знаходять в подальшому схвалення науковців і визначають розвиток науки кримінального права України.

Варто відмітити, що наукові напрацювання в законопроектній діяльності можуть враховуватися на двох етапах: насамперед на етапі створення (написання) законопроекту та через врахування експертних висновків (висновків Головного науково-експертного управління, зауважень Головного юридичного управління, висновків комітетів) на етапі розгляду законопроекту у ВРУ. При чому, слід відмітити, що на другому етапі можна було би усунути багато помилок авторів законопроекту, оскільки ознайомлення із відповідними експертними висновками дозволяє стверджувати, що такі робляться добросовісно, компетентно, у них не лише звертається увага на недоліки законопроекту, а й пропонуються шляхи їх усунення, і такі зауваження та пропозиції супроводжуються переконливими аргументами (наприклад, експертні висновки на проекти Законів України № 3465-VI від 02.06.2011 р.; № 4025-VI від 15.11.2011 р.; № 5283-VI від 18.09.2012 р. тощо). Однак, на жаль, законодавець не завжди до них дослухається, а особливо останнім часом законопроекти часто не піддаються таким експертизам (принаймні відповідних експертних висновків немає на офіційному сайті ВРУ). Тому не рідко як реєструються, так і приймаються у другому читанні такі законопроекти про внесення змін до КК України, які зовсім не враховують наукових доробок з відповідних питань та обґрунтованих зауважень експертів (інколи, правда, мали місце випадки подання і прийняття через деякий час іншого законопроекту про внесення нових змін до відповідних статей, у яких вже були враховані зауваження експертів, зроблені щодо попередніх законопроектів). А це має наслідком виникнення як тих недоліків, що описані вище, так і інших. Так, зокрема, серед найбільш яскравих прикладів ігнорування законодавцем висновків науки кримінального права можна виділити такі: по-перше, як вже вказувалося, не зважаючи на наукове обґрунтування доцільності гуманізації кримінального закону, доведеності, що не суворість покарання забезпечує запобігання злочинів, а його невідворотність, переважна більшість змін до КК України полягали у криміналізації, у посиленні кримінальної відповідальності чи іншому погіршенні становища особи. Окрім того, давно доведено, що кримінальне право є крайнім засобом запобігання вчиненню суспільно небезпечних діянь, а первинну роль в цьому повинне відігравати ефективне регулятивне законодавство, на що законодавець часто не зважає. По-друге, історія розвитку кримінального права та законодавства полягала у відмові від казуальних норм і переходу до абстрактних положень. Переваги абстрактних норм над казуальними давно доведені правовою наукою: як загальною теорією права та держави, так і наукою кримінального права. Проте аналіз змін, що вносяться до КК України, засвідчує сталу тенденцію до казуалістики кримінального закону (наприклад, це доповнення КК України п. 14 ч. 2 ст. 115, ст.ст. 172, 188[1], 194[1], 197[1], 203[2], 205[1], 206[2], 218[1], 222[1], 223[1], 270[1], 276[1], 298[1], 345[1], 348[1] тощо КК України), що призводить до невиправданих конкуренцій чи й колізій і часто порушує системність КК України. На це неодноразово зверталась увага у висновках Головного науково-експертного управління та зауваженнях Головного юридичного управління, проте ці обґрунтовані висновки були проігноровані законодавцем. По-третє, оскільки кримінальне право є публічною галуззю права, то метою покарання є кара, виправлення особи і превенція. При цьому забезпечення сатисфакції потерпілого чи інші цілі не повинні ставитися.

Проте впродовж останніх 5 років прослідковується стійка тенденція до суттєвого збільшення розмірів покарання у виді штрафу, до передбачення штрафу як безальтернативного покарання з метою наповнення бюджету, на що вже вище вказувалося. Окрім того публічні галузі права не передбачають повної відповідності між завданою шкодою та карою за це. Зокрема, кримінальний закон України вже давно відійшов від принципу таліону "око за око, зуб за зуб" як мети покарання. Однак зміни до ч. 2 ст. 53 КК України порушили цю тенденцію. По-четверте, науковці-криміналісти свого часу багато зусиль доклали до того, щоб злочином визнавалося лише діяння особи, а думки, погляди, наміри, переконання особи (навіть виражені на зовні), різні стани особи, національна належність і т.п. не могли каратися за кримінальним законом. Однак спроба криміналізувати наклеп (ст. 151^1 КК України) та криміналізація пропозиції та обіцянки неправомірної вигоди (під якими розуміється – "висловлення наміру про надання неправомірної вигоди чи висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди"), а також прийняття такої пропозиції чи обіцянки знову відкинули КК України в його демократичному розвитку назад. Більше того, така пропозиція чи обіцянка неправомірної вигоди / прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди вважається закінченим злочином, за який передбачається те саме покарання, як і за надання неправомірної вигоди / одержання неправомірної вигоди (ст.ст. 160, 354, 368, 368^3, 368^4, 369, 369^2 КК України), хоча очевидно, що ступінь суспільної небезпеки цих діянь є різним. Аналогічно в одній частині статті передбачена однакова кримінальна відповідальність за діяння та за готування до такого і в ст. 205^1 КК України. По-п'яте, ще одним суттєвим ігноруванням висновків науки кримінального права є недотримання правил конструювання санкцій. Зокрема, має місце передбачення безальтернативних санкцій, а саме: яка містить лише одне основне покарання у виді штрафу у великих розмірах і одночасне передбачення у Загальній частині можливості заміни цього найлегшого покарання найтяжчим – позбавленням волі на певний строк. Такі зміни порушують як принцип індивідуалізації покарання, так і грубо порушують основи системи покарань та можливості взаємозаміни одних покарань іншими. Окрім того, у санкціях за злочини зі спеціальним суб'єктом - особи, які обіймають певні посади, законодавець передбачає покарання у виді виправних робіт, призначення якого повністю нівелює превентивне значення покарання. По-шосте, окрім наведеного, вважаємо, проблемними також зміни, що були внесені до ч. 2 ст. 59 КК України, якими передбачена можливість застосування покарання у виді конфіскації майна і за некорисливі злочини. Адже, як наука кримінального права, так і судова практика стоїть на позиції, що повинен бути взаємозв'язок і взаємообумовленість між характером вчиненого злочину, ознаками особи винного, та змістом правообмежень призначуваного за цей злочин покарання. Тому цілком очевидним є те, що і покарання у виді конфіскації майна, яке полягає в обмеженні права власності особи, повинне передбачатися і призначатися лише за злочини, що полягали у майновому збагаченні особи. Однак, не зважаючи на існуючі до вказаних змін законодавчі недоліки щодо передбачення цього покарання в санкціях статей за некорисливі злочини, які неодноразово критикувалися науковцями [5, с. 300-301], законодавець ще більше поглибив цю невідповідність. Аналогічно, не було враховано суті покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців при внесенні змін до ст. 62 КК України, на що зверталася увага в експертному висновку на законопроект [4]. Чи, наприклад, проігноровано недоцільність передбачати лише покарання у виді штрафу за злочини, що заподіюють шкоду життю чи здоров'ю особи (наприклад, Закон України № 4025-VI від 15.11.2011 р.). По-сьоме, базовими принципами всієї системи права і в тому числі кримінального права, над впровадженням і забезпеченням дотримання яких працювало не одне покоління науковців, - є принципи рівності перед законом та гуманізму, економії кримінально-правової репресії і індивідуалізації кримінальної відповідальності. Більше того, порушення першого з них стало підставою для визнання неконституційним Конституційним Судом України частини припису ст. 69 КК України із внесенням в подальшому до цієї статті відповідних змін

законодавцем. Однак змінами до КК України від 14.10.2014 р., якими встановлено заборону на застосування до осіб, що вчинили корупційні злочини, майже всіх альтернативних реальному відбуванню покарання кримінально-правових наслідків, в тому числі і зняття судимості, законодавець повністю зігнорував як відповідні теоретичні постулати, так і підхід КСУ щодо цього. По-восьме, в науці кримінального права детально розроблені ознаки та підстави застосування інститутів непритягнення та звільнення від кримінальної відповідальності, а також проведено чітке розмежування цих двох інститутів. Проте формулювання ч. 5 ст. 212 КК України, якою Кодекс доповнено 25.12.2014 р., а саме: "Діяння, передбачені частинами 1-3 цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозділу 9^2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України", не дає можливості однозначно віднести цю норму до одного із вказаних інститутів. Адже, з одного боку, у ній ідеться про те, що має місце відсутність злочинного діяння, проте, з іншого боку, підставою цього є відповідна посткримінальна поведінка особи. По-дев'яте, окрім наведеного, також змінами до КК України ігноруються теорія про об'єкт злочину (наприклад, зміни від 18.09.12 р., внесені до ст. 199, доповнення кодексу ст. 114^1), теорія співучасті і кримінальної відповідальності співучасників (законодавець доповнює КК України новими статтями, які окремо передбачають привілейовану кримінальну відповідальність підбурювачів, пособників у вчинені відповідних злочинів (наприклад, ст.ст. 110^2, 258^1, 258^4, 258^5, 370 КК України)), на що вже зверталася увага в експертних висновках на відповідні законопроекти, проте не було враховано законодавцем. Перелік цих більш чи менш явних відступів від науково обґрунтованих теоретичних висновків кримінально-правової науки можна і далі продовжувати. Однак навіть наведене яскраво ілюструє те, що розвиток КК України часто іде врозріз із наукою кримінального права.

8. Виникнення нових суспільних відносин та зміна існуючих. У зв'язку з розвитком суспільства, науки, техніки, політичними подіями тощо, існуючі суспільні відносини розвиваються, а також виникають нові суспільні відносини, які потребують свого законодавчого врегулювання, а також охорони. Тому розвиток кримінального закону та права напряму пов'язаний із цими процесами. Так, значна частина змін до КК України зумовлена саме виникненням нових суспільних відносин, які врегульовуються регулятивним законодавством і одночасно ставляться під охорону кримінальним законом (наприклад, доповнення більшості військових злочинів такою новою кваліфікуючою (особливо кваліфікуючою) ознакою, як "вчинення (відповідних діянь) в умовах особливого періоду, крім воєнного стану", кримінально-правова охорона обігу електронних грошей (ст. 200 КК), діяльності уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК), Директора Національного антикорупційного бюро України (ст.ст. 112, 344, 346 КК), ст.ст. 65, 75 і 389^1 (щодо угоди про примирення або про визнання вини), відносини, поставлені під охорону ст.ст. 203^1, 232^1, 332^1, 336^1, 376^1 тощо КК України), чи розвитком існуючих правовідносин із зміною регулятивного законодавства та приведення у відповідність до цих змін і КК України (наприклад, ст.ст. 62, 201, 218^1, 227, 321^1, 330, 335, 359, 361-363, 388, 401, 436^1 тощо КК України). Однак аналіз такого роду змін до КК України показав, що і цей напрямок розвитку не позбавлений певних недоліків. Так, насамперед, викликає сумнів наявність суспільної небезпеки та відповідних підстав для криміналізації окремих діянь, за вчинення яких було передбачено кримінальну відповідальність. Адже охоронну функцію здійснює і КУпАП, а встановлення кримінальної відповідальності є крайнім, винятковим засобом охорони суспільних відносин. Підтвердженням сказаного є відсутність будь-якого обґрунтування у Пояснювальних записках до відповідних законопроектів необхідності чи доцільності доповнення заборонами саме КК України, а не КУпАП, на що неодноразово зверталася увага в експертних висновках і що було проігноровано. По-друге, у цьому процесі законодавець часто не враховує уже наявних загальних норм, в обсяг правового регулювання яких входить відповідне нове діяння, а намагається будь-що доповнити КК України новою нормою, яка би спеціально була присвячена охороні цих нових суспільних

відносин. А такі зміни, як вже вказувалося, не тільки призводять до казуалістики у кримінальному законі, але й часто породжують проблеми із розмежуванням та визначенням співвідношення таких нових норм із вже існуючими нормами, чи й колізії у законі.

9. Виправлення законодавчих недоліків та приведення у відповідність до термінології регулятивного законодавства. Щодо першого, то оскільки закон є творінням людини, то він не позбавлений різного роду недоліків: системного, редакційного, граматичного чи іншого характеру. Виявлення таких також стає причиною внесення змін до КК України з метою його вдосконалення. А з іншого боку, внесення змін до КК України породжує нові законодавчі недоліки, які вимагають внесення нових змін для їх виправлення. Щодо цього напрямку розвитку КК України, то можна прослідкувати наступну тенденцію: по-перше, окремі явні законодавчі огріхи виправляються через незначний проміжок часу, а деякі, не зважаючи на неодноразові пропозиції науковців-криміналістів, виправляються по спливу майже 10-ти років (наприклад, ст. 160; 150 (дітей-дитини); 157 (із санкції виключено додаткове обов'язкове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю); ст.ст. 364, 364[1], 365, 365[2], 368 (із санкцій виключено покарання у виді виправних робіт, однак із ст. 367 не виключено); ст. 310 (відмежовано від адміністративного правопорушення) тощо). По-друге, часто недоліки в законопроектах про внесення змін до КК України виправляються після експертних висновків, у яких на такі вказується. Однак, не менш часто законотворці на ці висновки не зважають і КК України доповнюється новими недоліками, частина з яких згодом виправляється новими законами про внесення змін до КК України, а частина так і залишається в кримінальному законі, створюючи проблеми із його тлумаченням та застосуванням. По-третє, впродовж останніх років при внесенні змін, які продиктовані політичними подіями і приймаються нашвидкуруч, взагалі не враховуються експертні висновки чи й відповідні законопроекти не підлягають експертизі (принаймні, таких висновків немає на офіційному сайті ВРУ), а тому останні не позбавлені різного роду недоліків.

Щодо другого (термінологічної узгодженості), то такі зміни є позитивними, оскільки дозволяють забезпечувати системні зв'язки між КК України та регулятивним законодавством, усувають незрозумілості у правозастосуванні (наприклад, це зміни, внесені до ст.ст. 63, 76, 79, 83, 199, 210, 211, 212[1], 330, 391, 392, 401, зміни, що вносилися двома законами у зв'язку із прийняттям КПК України 2012 р., тощо КК України).

10. І наостанок, зміни останніх років, особливо 2014-2015 р., вносяться нашвидкуруч. Прагнення виконати міжнародні вимоги чи підлаштовуватися до зміни політичної ситуації в країні не рідко призводить до того, що проекти законів про внесення змін до КК України часто не мають жодного наукового підґрунтя, містять системні, концептуальні недоліки, їх зміст не відповідає принципам кримінального права і закону, часто відсутні експертні висновки на них, що може свідчити і про те, що відповідна наукова експертиза таких законопроектів не проводилася. Такий поспіх зумовлює внесення до одних і тих же статей КК України змін з періодичністю в декілька місяців з метою виправлення, усунення тих недоліків, які були породжені попередніми змінами. Так, з одним і тим же обґрунтуванням (приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, імплементація до національного законодавства положень Конвенції ООН проти корупції, на виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України) за 2013-2015 роки злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, змінювались 6 разів. Законом України від 13.04.2012 р. положення КК України були приведені у відповідність до термінології новоприйнятого КПК України, однак вже через рік був прийнятий новий Закон України від 16.05.2013 р., яким знов виправлялися ці термінологічні неузгодженості, що не були виправлені попереднім законом. У Пояснювальній записці до проекту Закону України "Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України" законотворець прямо визнав, що "під час роздруківки остаточної редакції законопроекту (Закону України від 06.10.2011 р., яким вносилися зміни, серед іншого, до абз. 2 ч. 1 ст. 306 КК України)

була допущена технічна помилка, а саме: замість слів "від семи до дванадцяти" були надруковані слова "від семи до двадцяти"" [6]. І вказану помилку прийшлось виправляти шляхом прийняття чергового закону. Як ще один приклад надмірного поспіху можна навести прийняття із порушенням усіх процедур та подальше подвійне скасування т.зв. "диктаторських законів" від 16.01.2014 р., два з яких у день їх скасування були прийняті повторно. Чи, наприклад, КК України був доповнений ст. 206², в той час як ст. 206¹ у КК України ніколи не було (така була у відповідному законопроекті, проте була виключена із нього). Чи, формальні проблеми: у законах від 28.12.2014 р. (відповідні законопроекти датовані 22.12.2014 р.), підписаних Президентом України 31.12.2014 р., вказується, що вони набирають чинності з 1.01.2015 р.; у 2009 р. КК України було доповнено новою (ще однією) ст. 158¹, у зв'язку з чим попередню статтю із цим номером перенумерували на ст. 158². Напрошується один висновок: благо, що КК України не передбачає покарання у виді смертної кари, оскільки таку помилку вже не можна би було виправити!

Також, варто відмітити, що останнім часом КК України доповнюється новими нормами, дія яких, очевидно, є тимчасовою (до припинення існування відповідної події) (наприклад, ч. 5 ст. 212, ст. 332¹). Хоча жодних вказівок, обумовлень щодо цього законодавець не робить.

Висновки. Отже, проведений аналіз законів про внесення змін до КК України, відповідних законопроектів, а також пояснювальних записок та експертних висновків на ці законопроекти і виведені на підставі цього аналізу закономірності розвитку КК України, дають змогу зробити висновки прогностичного характеру щодо напрямків подальшого розвитку кримінального закону та права України. По-перше, не потребує доведення те, що виділені обставини, які зумовлюють і впливають на розвиток КК України (політика, міжнародне співробітництво, розвиток та виникнення нових суспільних відносин, виправлення законодавчих недоліків) не зникнуть, а тому і надалі будуть визначати кількість та характер змін, що вносяться до КК України. Зокрема, якщо і надалі Україна триматиме курс на євроінтеграцію, то і в майбутньому український кримінальний закон буде приводитись у відповідність до європейських стандартів. Внутрішня політика, політичні та економічні процеси, які відбуватимуться в країні, в період нестабільності і реформ, вважаємо, також будуть визначальною рушійною силою розвитку кримінального закону та права України.

Однак, аналіз впливу змін, внесених до КК України, на його системність засвідчив, що, окрім позитивних моментів, імплементація міжнародних норм у вітчизняне кримінальне право має і негативні аспекти. Зокрема, через "вживляння" в систему кримінального права і закону елементів зовсім іншої системи (норм міжнародного, європейського права), яка базується на відмінній від нашої концепції злочину і покарання, відбулося "розбалансування" системи кримінального закону, нові елементи, які були включені в нього, не відповідають принципам побудови та дії КК України і кримінального права України. А тому внесення подальших змін до чинного КК України, виправлення законодавчих недоліків, вважаємо, призводитиме лише до все нових і нових неузгодженостей.

З урахуванням наведеного, можна запропонувати такі варіанти виходу із ситуації, що склалася. Насамперед, очевидним є те, що як і новий більший будинок не поставиш на старому фундаменті, так і подальше внесення змін до КК України породжуватиме лише нові неузгодженості та проблеми в застосуванні. Тому більш доцільним є прийняття нового КК України. Однак для цього насамперед потрібно визначитися із загальною стратегією, концепцією розвитку кримінального права України, яка на даний момент, як було встановлено, відсутня, а саме: чи варто базуватися на традиційних для вітчизняного кримінального права, закону і практики поняттях злочину, покарання та інших кримінально-правових наслідків, звичних підходів до предмета правового регулювання кримінального права та його співвідношення із іншими охоронними галузями права (зокрема, адміністративним правом), а чи доцільніше нову систему будувати, виходячи із європейських стандартів. Очевидно, що визначальну роль у цьому процесі має відігравати наука кримінального права, рекомендації якої не можуть ігноруватися, як це має місце сьогодні.

Однак така також, вважаємо, повинна переорієнтуватися із звичного коментування кримінального закону на дослідження кримінального права і вирішення стратегічних та прогностичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Висновок Головного науково-експертного управління від 06.06.2012 р. на проект Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43601.

2. Зауваження Головного юридичного управління від 03.11.2011 р. до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності та службової діяльності)" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41271.

3. Зауваження Головного юридичного управління від 17.04.2013 р. до проекту Закону України "Про внесення зміни до статті 263-1 КК України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45449.

4. Зауваження Головного юридичного управління від 03.02.2015 р. до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків у особливий період" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53587.

5. Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : монография / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с.

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 27.10.2011 р. № 9351 "Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України (щодо узгодження положень)" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41597.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 року № 15-рп/2004. Справа № 1-33/2004 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04.

References

1. The Opinion of the Main Scientific Expert Department dated 06.06.2012 about draft law of Ukraine "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Liability for Counterfeit or Turnover of Counterfeited Medications" [Online Resource] / the Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43601.

2. Comments of the Main Law Department dated 03.11.2011 to the draft law of Ukraine "On Amending Certain Legislative Acts (on Humanization of Liability in the Sphere of Economic and Official Activities)" [Online resource] / the Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41271.

3. Comments of the Main Law Department dated 17.04.2013 to the draft law of Ukraine "On Amending Article 263-1 of the Criminal Code of Ukraine Due to Accession of Ukraine to the Protocol to Prevent Illicit Manufacturing and Trafficking in Firearms, their Parts and Components and Ammunition Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime" [Online resource] / the Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45449.

4. Comments of the Main Law Department dated 03.02.2015 to the draft law "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Liability of Military Servicemen, Providing the Command Officers with Additional Rights and Duties in the Special Period" [Online resource] / the Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53587.

5. Yu. A. Ponomarenko Types of Punishment under Criminal Law of Ukraine : monograph / Yu. A. Ponomarenko. – Kharkov : FINN, 2009. – 344 p.

6. Explanatory note to the draft law of Ukraine dated 27.10.2011 No. 9351 "On Amending Article 306 of the Criminal Code of Ukraine (on Compliance of the Provisions)" [Online resource] / the Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41597.

7. The Decision of the Constitutional Court of Ukraine in Case upon the constitutional request of the Supreme Court of Ukraine related to compliance of the Constitution of Ukraine (Constitutionality) with the provisions of article 69 of the Criminal Code of Ukraine (the case on imposing a more lenient punishment by court) dated 02.11.2004 No. 15-rp/2004. Case No. 1-33/2004 [Online resource] / the Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – Access : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04.